

⁸ Дума В. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – Київ, 2010. – С. 15.

⁹ Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / Скакун О. Ф. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – С. 227.

¹⁰ Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / Скакун О. Ф. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – С. 228.

¹¹ Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2010. – С. 150.

¹² Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: Навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою). – К.: Атіка, 2007. – С. 119.

¹³ Фулей Т. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – Київ, 2003. – С. 17.

¹⁴ Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: Навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою). – К.: Атіка, 2007. – С. 153.

¹⁵ Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / Скакун О. Ф. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – С. 286.

¹⁶ Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2010. – С. 240.

Резюме

Визначено правозастосування як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на реалізацію принципів та норм права. Залежно від юридичної основи правозастосування можна поділити на застосування норм права та застосування принципів права. Тому поняття «правозастосування» та «застосування норм права» співвідносяться як загальне та конкретне.

Ключові слова: принципи права, норми права, правозастосування.

Резюме

Определено правоприменение как деятельность уполномоченных субъектов, направленная на реализацию принципов и норм права. В зависимости от юридического основания правоприменение можно рассматривать как применение норм права и применение принципов права. Поэтому «правоприменение» и «применение норм права» соотносятся как общее и конкретное понятия.

Ключевые слова: принципы права, нормы права, правоприменение.

Summary

The law enforcement is defined as authorized subjects' activity aimed at the implementation of the principles of the law and legal norms. Depending on the legal basis, the enforcement can be divided into application of the legal norms and the principles of the law. Therefore, enforcement and application of legal norms are correlated as general and specific concepts.

Key words: principles of the law, legal norms, enforcement.

Отримано 29.11.2011

А. І. БАЛАКЛИЦЬКИЙ

Андрій Іванович Балаклицький, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ДЕРЖАВНА ВЛАДА ТА АПАРАТ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ ЯК ОСНОВНІ ОЗНАКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Розвиток сучасного суспільства вимагає пошуку нових підходів до дослідження державно-правових явищ об'єктивної дійсності. Це зумовлено, зокрема, глобалізаційними та інтеграційними процесами, які охопили практично всі сфери життєдіяльності суспільства. В умовах глобалізації держави вимушені вдаватися до самообмеження окремих суверенних прав та повноважень і делегувати їх у певних визначених межах наднаціональним або наддержавним структурам та організаціям. У зв'язку з цим суттєво актуалізується дослідження питання сутності державної влади та апарату її здійснення, оскільки в зазначених умовах вони набувають дещо нової якості.

Загальнотеоретичним проблемам сутності та змісту державної влади та апарату її здійснення присвячують свою увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених-правознавців, зокрема, С. С. Алексєєв, Ю. П. Битяк, І. М. Гомеров, М. М. Марченко, О. В. Малько, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришин, О. Ф. Скакун, О. В. Скрипнюк, В. Є. Чіркін, Ю. С. Шемшученко та інші науковці. Водночас, у сучасній науковій літературі

недостатньо приділяється увага саме аспектам розвитку та трансформації державної влади та апарату її здійснення в сучасних глобалізаційних процесах.

Питання визначення сутності та змісту державної влади є вічною проблемою, яку намагалися досліджувати та вирішувати багато вчених, серед яких правознавці, філософи, соціологи тощо. Незважаючи на це, і понині цю фундаментальну юридичну категорію визначають та тлумачать по-різному.

Зокрема, у юридичній літературі державна влада визначається як різновид соціальної влади, сутність якої полягає в реальній можливості та здатності владних суб'єктів підкорити своїй волі підвладних з метою управління суспільними процесами, забезпечення організованості та порядку в суспільстві¹.

Державна влада – це влада, суб'єкти якої по відношенню до власної держави, всіх її членів та підсистем виконують наступні внутрішні та зовнішні функції:

1) акумулюють, узгоджують, інтегрують, представляють, виражають та захищають особисті, соціально-групові, класові, етнічні, загальнодержавні та загальнолюдські інтереси громадян в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах як всередині, так і за межами держави, а також забезпечують створення необхідних умов для їх реалізації;

2) регулятивні або організаційно-управлінські функції – це функції організації, упорядкування, координації, узгодження і регулювання загальних справ, загальної діяльності та відносин усіх членів певної держави в усіх її підсистемах, включаючи організації, органи та заклади державної влади;

3) мобілізаційні функції – це функції мобілізації необхідних ресурсів як в самій державі, так і за її межами, зокрема, функція справляння податків, формування та використання державного бюджету та інших матеріальних, людських, інформаційних ресурсів, функція виготовлення грошових знаків;

4) функції забезпечення об'єднання та інтеграції всіх громадян держави, її цілісності, суверенності, самостійності, незалежності, відмежування від інших територіальних спільнот та організацій, а також функції забезпечення стабільності, стійкості та збереження держави;

5) функції забезпечення стійкого та закономірного прогресивного розвитку держави в цілому, всіх її громадян та підсистем².

На державну владу поширюються всі ознаки соціальної влади, але водночас це не тотожні категорії, оскільки державна влада, на відміну від соціальної, володіє двома основними монополіями: видання загальнообов'язкових правил поведінки у вигляді правових норм, а також можливість та реальна здатність застосування державного примусу³.

Слід зазначити, що коли мова йде про державну владу, то більшість вчених, як правило, вказує на її політичний та публічний характер. Зокрема, відомий російський вчений-правознавець М. Байтін підкреслює, що терміни «політична влада» та «державна влада» є синонімами, оскільки політична влада у власному розумінні цього слова і є державною владою, тобто такою, яка походить та реалізується від держави або не інакше як при її прямій або побічній участі. Одним з аргументів на користь цього є те, що термін «політика» в перекладі з грецької мови означає «державний», мистецтво управління державою, участь в державних справах⁴.

Разом із тим, у спеціальній юридичній та політологічній літературі, поряд з визнанням окремими авторами тотожності понять «політична влада» та «державна влада», існує думка про те, що ці категорії не є тотожними; при цьому термін «політична влада» є більш широким у порівнянні з терміном «державна влада», оскільки її здійснює не лише держава як центральний елемент політичної системи, а й інші елементи політичної системи суспільства: політичні партії, громадські організації тощо. Але в цьому контексті слід зауважити, що потрібно відмежовувати поняття «політична влада» та ступінь участі в ній політичних партій та громадських організацій.

У зв'язку із зазначеним, важко, зокрема, погодитися з Ю. Дмитрієвим з приводу того, що «полем дії» державної влади є власне держава та її органи, а «полем реалізації» політичної влади виступає громадянське суспільство⁵. Водночас, незважаючи на те, що існують певні відмінності між суспільством і державою, в дійсності сучасне суспільство включає державу. Держава не може бути відірвана від суспільства, оскільки вона регулює суспільні відносини⁶.

Необхідно також зазначити, що державна влада характеризується також публічним характером, який полягає насамперед в тому, що суб'єкти державної влади, працівники апарату державних органів повинні виконувати свої функції публічно, тобто відкрито. Але публічність державної влади не є абсолютною, оскільки існують окремі чітко визначені функції держави, які повинні виконуватися таємно від суспільства та його громадян (наприклад, функції, які виконуються працівниками окремих оперативно-розвідувальних служб)⁷.

Для забезпечення публічності державної влади в ряді сучасних держав прийняті відповідні закони та інші нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення доступу громадян відповідної держави до інформації про діяльність органів влади. Так, зокрема, 13 січня 2011 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про доступ до публічної інформації», який визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, та інформації, яка має суспільний інтерес. Зазначений Закон спрямований на забезпечення прозорості і відкритості суб'єктів владних повноважень та створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації⁸.

Загальновідомим є факт, що політична публічна влада в будь-якій державі реалізується за допомогою системи органів та організацій, які створюються для забезпечення виконання її завдань та функцій. З цього приводу правильно підкреслюється у сучасній юридичній літературі про те, що кожна держава має дві ос-

новні сторони свого існування – статичну (структурну) та динамічну (функціональну). Статична сторона виражається в наявності державного апарату та певній структурі його органів, а динамічна сторона – це безпосередня діяльність державних органів⁹.

Втілена в певний механізм або апарат державна влада набуває предметно-матеріальну внутрішню будову та оформлення. Крім цього, апарат або механізм держави надає державній владі якість постійно та безперервно функціонуючого феномена. Саме апарат держави приводить державну владу в дію, оскільки без такого втілення державна влада представляє собою лише загальну абстракцію¹⁰.

У сучасній юридичній літературі категорія «апарат держави», як правило, вживається у широкому або вузькому розумінні. У широкому розумінні апарат держави – це величезна та розгалужена цілісна система всіх державних органів (законодавчих, виконавчих, судових тощо), державних установ та організацій, які здійснюють державну владу. У вузькому ж розумінні апарат держави – це система виконавчих органів держави. При цьому основною метою діяльності державного апарату є вирішення соціальних завдань для досягнення «загального блага» в суспільстві шляхом здійснення державного управління, а не здійснення комерційної діяльності, спрямованої на отримання власного прибутку.

Найважливішим структурним підрозділом державного апарату є орган державної влади, який характеризується такими ознаками:

- 1) визначена організаційна форма, встановлена законодавством від імені державної влади;
- 2) штат державних службовців, які є основою державного органу;
- 3) наявність визначених завдань державного управління, що покладаються на відповідний орган державної влади;
- 4) ієрархічна підпорядкованість та відповідальність перед вищестоящими органами, що не виключає відповідальності перед народом або виборцями;
- 5) фінансове забезпечення за рахунок державного бюджету;
- 6) державний орган не має своєї власності, оскільки його власність – це власність держави взагалі, що перебуває в його оперативному управлінні;
- 7) організація та діяльність державного органу, як правило, визначається особливим актом (наприклад, положення), який видається вищестоящим органом¹¹.

Слід зазначити, що формування органів державної влади, насамперед зумовлено тією сукупністю проблем та завдань, які держава покликана вирішувати. Велике значення при побудові системи державних органів та організацій мають територіальний, ментальний, культурний та національний виміри певного суспільства. Від того, як саме побудована система органів державної влади, багато в чому залежить ефективність їх управлінської діяльності¹².

Однією з основних тенденцій сучасного світового державного розвитку є поступовий, але, водночас, все більш помітний перерозподіл влади між існуючими суб'єктами міжнародних відносин та новоствореними акторами. З розвитком глобалізації все більша частина державної влади певним чином перерозподіляється між локальними, регіональними та всесвітніми регулюючими інститутами за принципом субсидіарності, відповідно до якого владні повноваження національних держав делегуються на той інституційний рівень (наддержавний або регіональний), на якому конкретна суспільна проблема або проблеми задовольняються найкращим чином¹³.

Таким чином, державна влада та апарат її здійснення в сучасних трансформаційних умовах розвитку людства зазнають певного впливу з боку процесів глобалізації. Так, зокрема, це виявляється у намаганні універсалізувати або уніфікувати світову систему та структуру державного управління під різними приводами, незважаючи на територіальні, ментальні та культурні особливості певного суспільства.

Дійсно, до початку інтенсивного розгортання глобалізаційних процесів владні інститути держави визначали параметри та напрями національної економічної політики: контролювали стан фінансової системи, визначали правила виробництва та споживання певної продукції, регулювали напрямок товарних потоків, встановлювали правила зовнішньоекономічної діяльності та митної справи тощо. Глобалізація фінансової, виробничої та торговельної сфер людської життєдіяльності суттєво послабила владні можливості відповідних державних органів в зазначеній діяльності.

Раніше державно-владні інститути справляли вирішальний вплив на формування духовної атмосфери в межах своєї територіальної юрисдикції. Нині їх прерогативи в цій сфері суттєво обмежені у зв'язку із виникненням та функціонуванням світового комунікаційного суспільства. Певним чином послаблюється контроль державних органів і над населенням, що виявляється, зокрема, у можливості громадян звертатися до Європейського Суду з прав людини з позовами до «своєї» держави відповідно до норм міжнародного права, яке має пріоритет над національним правом.

Також, якщо раніше державна влада користувалася повною свободою при визначенні зовнішньополітичних рішень, то на сьогодні ця свобода стає відносною у зв'язку із необхідністю здійснення дій, скоординованих на міжнародному рівні з багаточисленними суб'єктами світової політики – міжурядові та неурядові організації, транснаціональні корпорації, які нерідко перевершують держави у ресурсному значенні¹⁴.

Крім цього, слід також враховувати, що між національною державою та її керівними органами, з одного боку, та процесом глобалізації – з іншого – існують прямі та зворотні зв'язки. У результаті такої взаємодії піддається змінам як сам процес, оскільки спрямовується в певне русло його функціонування, так і функції

національної держави, які безпосередньо реалізують її органи та організації. Окремі з них, у зв'язку зі зміною соціально-політичних умов, відмирають (наприклад, культурно-виховна), а інші – виникають (наприклад, демографічна). Зокрема, процес зміни економічної функції чітко простежується в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, у ході якої практично підтвердилися теоретичні положення про те, що держава в особі її органів та організацій за будь-яких умов, включаючи навіть ті, що виникають під впливом глобальних факторів, не може стояти осторонь національної економіки і не врегульовувати економічні відносини, а ринок ніколи на себе не зможе перебрати функції держави, тим більше замінити її¹⁵.

Але незважаючи на те, що процеси глобалізації певним чином обмежують владні повноваження державних органів та організацій, все ж, на нашу думку, держава в особі її владних органів та організацій не втратить свого дуже важливого значення в майбутньому, оскільки саме держава є тією історично сформованою структурою, що покликана концентрувати та виражати загальнонаціональні інтереси, які, в свою чергу, є результатом взаємодії різноманітних приватних інтересів.

Так, наприклад, тенденція уніфікації світу, що породжена глобалізацією, не призводить до зникнення цивілізаційних відмінностей, особливо в сферах культури та способу життя певного суспільства. Навпаки, в сучасному світі можна спостерігати високі темпи розвитку соціокультурної своєрідності та самобутності. Звідси випливає одне з основних на сьогодні завдань державної влади – сприяти реалізації об'єктивно зростаючому прагненню народів до збереження самобутності, направляючи його в русло солідарності та терпимості.

Також, необхідно враховувати і те, що глобалізація призводить до зламу традиційних суспільних відносин та стереотипів поведінки. На цій основі накопичується потенціал конфліктності та виникають масові рухи протесту. У зв'язку з цим, тільки національні держави в особі відповідних владних структур здатні запобігти або обмежити руйнівні дії супротивників глобалізації та направити супротив її негативним аспектам у конструктивне русло. У людства на сьогодні не має інших дієвих механізмів та інститутів, здатних вирішити це завдання¹⁶.

Підводячи підсумки, можемо констатувати, що така основна ознака держави як політична публічна влада та апарат її здійснення в сучасних глобалізаційних умовах суттєво еволюціонує та набуває нових форм свого прояву. Глобалізація як об'єктивний процес розвитку людства наповнює державну владу новим змістом та функціями, не призводячи при цьому до повної передачі функцій державної влади відповідним наднаціональним або міжнародним структурам. Глобалізація тільки тоді буде мати корисний ефект для людської спільноти, коли вона буде відбуватися у чітко визначеному правовому руслі з урахуванням історично зумовлених закономірностей розвитку певного суспільства, виключаючи при цьому будь-яке суб'єктивне втручання певних найбільш розвинених та могутніх держав або наднаціональних структур в реалізацію цього процесу.

¹ Теория государства и права: Учебник для вузов / Отв. ред. В. Д. Перевалов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2004. – 496 с. – С. 53.

² Гомеров И. Н. Государство и государственная власть: Предпосылки, особенности, структура. – М.: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – 832 с. – С. 581–582.

³ Скакун О. Ф. Теория держави і права : Підручник / О. Ф. Скакун. – 2-ге видання. – К.: Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с. – С. 121.

⁴ Байтин М. И. О понятии государства / М. И. Байтин // Правоведение. – 2002. – № 3 (242). – С. 5–6. (С. 4–15).

⁵ Дмитриев Ю. А. Соотношение понятий политической и государственной власти в условиях формирования гражданского общества / Ю. А. Дмитриев // Государство и право. – 1994. – № 7. – С. 34 (С. 28–34).

⁶ Чиркин В. Е. Общечеловеческие ценности и современное государство / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 2002. – № 2. – С. 11 (С. 5–13).

⁷ Гомеров И. Н. Государство и государственная власть: Предпосылки, особенности, структура. – М.: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – 832 с. – С. 553–554.

⁸ Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17&p=1309936688182142>.

⁹ Дробязко С. Г. Общая теория права : учеб. пособие [для вузов] / С. Г. Дробязко, В. С. Козлов. – Минск : Амалфея, 2005. – 464 с. – С. 79.

¹⁰ Теория государства и права: Учебник для вузов / Отв. ред. В. Д. Перевалов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2004. – 496 с. – С. 53, 56.

¹¹ Чиркин В. Е. Сравнительное государственное право : учеб. Пособие / В. Е. Чиркин. – М.: Норма : ИНФРА-М, 2011. – 448 с. – С. 85–88.

¹² Антонов Я. В. Государство как произведение искусства // Государство как произведение искусства: 150-летие концепции / Ин-т философии РАН; Московско-Петербургский философский клуб; Отв. ред. А. А. Гусейнов. – М.: Летний сад, 2011. – С. 60, 49–90.

¹³ Шишков Ю. Внешнеэкономические связи в XX в. – от упадка к глобализации // Международная экономика и международные отношения. – 2001. – № 8. – С. 21. – С. 14–22.

¹⁴ Сирота Н. М. Глобализация: политические аспекты: учеб. Пособие / Н. М. Сирота; ГУАП. – СПб., 2007. – 84 с. – С. 15.

¹⁵ Снівак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації : монографія. – К.: Логос, 2011. – 416 с. – С. 190.

¹⁶ Сирота Н. М. Глобализация: политические аспекты: Учеб. пособие / Н. М. Сирота; ГУАП. – СПб., 2007. – 84 с. – С. 18.

Резюме

У статті проаналізовано особливості змісту та значення державної влади та апарату її здійснення на сучасному етапі розвитку людства. Автором зроблено висновок про те, що в сучасних глобалізаційних процесах державна влада еволюціонує та наповнюється новим змістом.

Ключові слова: державна влада, апарат держави, орган держави, політична влада, публічна влада, глобалізація.

Резюме

В статье анализируются особенности содержания и значения государственной власти и аппарата её осуществления на современном этапе развития человечества. Автором сделан вывод о том, что в современных глобализационных процессах государственная власть эволюционирует и наполняется новым содержанием.

Ключевые слова: государственная власть, аппарат государства, орган государства, политическая власть, публичная власть, глобализация.

Summary

The article analyzes peculiarities of contents and meaning of state authority and an apparatus of its realization on the contemporary stage of human development. The author concludes that in contemporary global processes state authority is being evolutionized and filled with new contents.

Key words: state authority, apparatus of state power, body of state authority, political power, public authority, globalization.

Отримано 5.10.2011

Є. О. БІРЖАКОВА

*Євгенія Олександрівна Біржакова, аспірант
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України*

ВЛАСТИВОСТІ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРИРОДНО-ПРАВОВОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

У правовій науці постійно відбуваються пошуки розуміння поняття права, його сутності та природи, а також основних його характеристик – властивостей та ознак, які розкривають місію права як важливої соціальної та регулюючої сили суспільства. Право є складним і динамічним явищем, зумовленим не менш складним характером суспільного розвитку. Ідея багатоаспектного, багатостороннього підходу до розуміння права – одна з тенденцій сучасної юриспруденції. Праворозуміння – це система знань концептуального характеру про найзагальніші закономірності становлення та функціонування права, його сутність, призначення та місце в суспільстві¹. Тому його властивості слід розглядати саме в площині праворозуміння. Філософське та теоретичне осмислення всіх правових феноменів почалося з розмежування права на природне і позитивне, тому їх прийнято вважати найбільш антагоністичними, а водночас практично-значущими типами праворозуміння. Як зазначає С. І. Максимов, їх «суперництво» охоплює всю історію правових ідей від стародавніх часів до наших днів. Це зумовлено тим, що кожен з цих підходів акцентує увагу на необхідній грані права або правової реальності. Так, класичні теорії природного права зосереджують увагу на морально-ціннісній стороні права, розглядаючи природне право як моральний критерій для оцінки і зразок для формування позитивного права, а класичний правовий позитивізм розглядає право як систему норм, встановлених державою і забезпечених його примусовою силою². Тому актуальність даної теми дослідження зумовлена необхідністю теоретичного аналізу властивостей права в контексті його природного праворозуміння, що дасть змогу збагатити як наукові пошуки, так і юридичну практику.

Серед вчених-дослідників, які здійснили фундаментальні дослідження природи права та його ознак, слід відзначити, зокрема, В. А. Бачиніна, С. В. Бобровник, С. Д. Гусарева, О. В. Зайчука, А. П. Зайця, А. А. Козловського, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, С. І. Максимова, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, О. Д. Тихомирова, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка та багато інших.

Однак проблему властивостей права, які відрізняються від ознак у логічному та філософському розумінні, в контексті типів його розуміння в юридичній науці ще не було ґрунтовно досліджено.

Пізнання будь-якого явища починається з вивчення безпосередньо характерних для нього властивостей, потім розкривається структура цього явища і на цій основі дається не лише пояснення існуючих, а й передбачається можливість появи нових властивостей.

Властивість – це те, що притаманне будь-якому предмету чи явищу, характеризує його, дає змогу ідентифікувати і відрізнити від інших предметів чи явищ. Властивість права – це його внутрішня сторона, його якість, зумовлена відповідними зовнішніми обрисами. Виокремлення властивостей у багатьох об'єктів дає